

René Kneyber

René Kneyber is bestuurder, trainer & adviseur bij Toetsrevolutie en auteur van onder meer *Formatief handelen: van instrument naar ontwerp*.
E-mail: rene@toetsrevolutie.nl

Elizabeth Langeveld

Elizabeth Langeveld is toetsdeskundige en werkt aan een promotieonderzoek naar de toetspraktijk in het voortgezet onderwijs.
E-mail: elizabeth@lab11.nl

Van visie naar toetsing: de rol van de schoolleider

“Ja, ik denk, als je vraagt hoe gaat het met leren bij ons op school, dat als je mij vraagt überhaupt, ‘leren’ ... dan denk ik gelijk aan leren voor een toets. De dag van tevoren, twee dagen van tevoren alle stof doornemen, om op de toets neer te leggen om een cijfer te krijgen. Maar niet aan alles eromheen, wat ook leren is. En dat is denk ik ... dat vind ik best jammer op school, dat we ‘leren’ gelijk zien aan het leren van de stof voor de toets en ‘dat is het’. Terwijl... die tijd om zelf vragen te stellen, en jouw eigen interesses, daarin onderzoek te doen of daarin vragen te stellen, die zie ik dan veel minder. En ‘tijd’? ... Je leert eigenlijk alleen voor die toets en dat is wat we dan zien als ‘leren’, terwijl het eigenlijk veel meer is.”

Aldus gymnasiumleerling Bilal El Allouchi tijdens een debatavond in De Balie op 4 maart 2021 naar aanleiding van de film ‘Iedereen is leerling’. En al zegt hij het niet met zoveel woorden, zijn uitspraak laat wel zien hoe moeilijk het voor scholen is om toetsen, beoordelen en examineren vorm te geven in het licht van de grotere opdracht van onderwijs en leren en het grotere perspectief van het curriculum. De oorzaak daarvan is dat het meetdenken zo sterk in de praktijk verweven is geraakt.

Na diverse (landelijke) examen-incidenten in de afgelopen jaren, krijgt op dit moment de kwaliteit van toetsing en examinering in het voortgezet onderwijs duidelijk meer aandacht dan voorheen het geval was. Deze aandacht wordt echter vaak vooral beheersmatig en vanuit een organisatieperspectief ingestoken. Het gesprek en de documentatie gaan over de procedures en instru-

menten, de betrouwbaarheid van de toets(vragen), over het surveilleren om een ‘eerlijke’ beoordeling te borgen, over de hoeveelheid of samenhang van de toetsen en examens, en het uitwerken van een passende normering voor een voldoende/onvoldoende, of overgaan of zittenblijven (Onderwijsraad, 2018).

Maar hoe relevant dit allemaal ook is in het geval van (eind)examens, toetsing van dit soort ‘toetskwaliteit’ zou niet het centrale onderwerp van gesprek moeten zijn als het gaat om de toetsing tijdens de schoolloopbaan van de leerling. De vraag op welke wijze toetsing een ondersteunende en versterkende rol kan spelen in het leeren ontwikkelingsproces van leerlingen, is naar ons idee van veel groter belang. We zouden dus moeten kijken hoe toetsing en beoordeling optimaal dienstbaar kan zijn aan het leren zelf en het proces van cognitieve en

sociale ontwikkeling waarmee een kind zich voorbereidt op de rest van zijn leven.

Het gaat, met andere woorden, om de gunstige oftewel constructieve afstemming (Biggs, 1996) tussen (onderwijs)doelen, beoordeling en onderwijsactiviteiten vanuit het besef dat elk van deze elementen invloed zal uitoefenen op de andere elementen, en dat dit niet altijd een gunstige invloed zal zijn. Het is bekend dat toetsdruk (dat wil zeggen, de druk van toetsen waar iets van afhangt) het leren op zeer verschillende manieren versmalt. Docenten richten hun lessen erop in en leerlingen bereiden zich specifiek voor en passen hun inspanning aan op het toetsresultaat dat zij verwachten of nodig hebben. De toets wordt dan leidend voor de onderwijsactiviteiten, waarmee de bredere onderwijsdoelstellingen uit het oog dreigen te raken (Shepard, 2021).

Een toetspraktijk inrichten die het leren niet versmalt maar bevordert en versterkt, vraagt om (gezamenlijke) door-denkning. Daarbij moet het gesprek over de afstemming van toetsing en beoordeling op de onderwijsdoelen en -activiteiten (de constructieve afstemming) niet vertrekken vanuit de zorg voor het technisch 'meedenken', maar vanuit wat het doet met en zegt over het leren en ontwik-

kelen in de context van wat El Hadioui met een mooie term 'de mini-samenleving van de klas en de school' noemt (El Hadioui, 2021). Constructieve afstemming is dus niet mogelijk zonder dat deze gegrond is in een stevige en doorleefde visie op leren en onderwijzen.

In ons werk met scholen bespeuren we dat er over het algemeen een dergelijke lijn naar een daaraan ondersteunende toetspraktijk ontbreekt. Soms is er simpelweg geen (duidelijke) visie met daaraan gekoppelde doelen en verwachte resultaten. Soms staat de visie wel ergens op papier, maar is ze niet leidend voor het gezamenlijk handelen. Soms is er wel een gemeenschappelijke visie, maar is deze te algemeen om keuzes over toetsing te geven of blijkt de uitwerking van de toetsing – bijvoorbeeld wanneer deze wordt ingegeven door begrippen als het streven naar objectiviteit of eerlijke selectie – daar haaks op te staan.

Gezien het voorgaande staan veel scholen naar ons idee voor een dubbele uitdaging. Allereerst moet men tot een bruikbare visie op onderwijzen en leren komen, en ten tweede moet die visie gaan leiden tot een passende en ondersteunende toetspraktijk voor zowel het leren als het onderwijzen. De schoolleider heeft in dat

proces een essentiële rol te spelen. Daarover gaat het vervolg van dit artikel.

Een toetspraktijk inrichten die het leren niet versmalt maar bevordert en versterkt, vraagt om doordenking.

Visie ontwikkelen

De visie van een school op leren en onderwijzen is niets meer of minder dan het gemeenschappelijke normatieve kader van het hele team om dat leren en onderwijzen op de eigen school, elke dag, in elke ruimte en elke les samen 'voor elkaar te krijgen'. Een gedragen of gemeenschappelijke visie kun je opvatten als de 'doordenking van de collectieve insteek geworteld in de backstage-ruimte van het professionele team' (El Hadioui, 2021; cursivering RK/EL). Het doordenken van een collectieve insteek vraagt tijd, aandacht en ontmoeting, zodat de ideeën en opvattingen over leren en onderwijzen verweven raken in het denken, spreken en handelen van het hele schoolteam. De schoolleider kan en moet deze tijd, aandacht en ontmoeting(en) mogelijk maken, ze ondersteunen en (bij)sturen, zodat de inbedding in de schoolcultuur tot stand kan komen en onderhouden kan worden. Een eigen visie op leren en onderwijzen ontwikkelen vraagt dus allereerst en vooral ruimte voor het professionele (inhoudelijke) gesprek over wat de school wil met haar kinderen, waar de school voor staat en wat zij van belang vindt om over te dragen.

De schoolleider heeft de complexe taak om dit professionele gesprek te organiseren en steeds vanuit wat de school beoogt met het leren en onderwijzen te kijken naar de (individuele en collectieve) praktijken en strategieën op school. De schoolleider zal leiding moeten geven aan de beweging 'van visie naar praktijk'

door steeds kritisch te durven kijken naar de eigen praktijk, naar de dingen die de school wel en niet doet met toetsen en beoordelen. En dat wat in lijn is met het hogere doel van onderwijs te versterken en op basis van inhoudelijk goede redenen niet-passende praktijken te stoppen of te doorbreken.

Een niet-passende praktijk

Een docente Nederlands laat haar tweede klas vwo een boekendoos maken. Leerlingen leveren creatieve boekendozen in van verschillende kwaliteit. Eén jongen is te laat begonnen met lezen en heeft de boekendoos met hulp van een gevonden samenvatting gemaakt. Hij krijgt volgens de beoordelingscriteria een 7. Een andere leerling heeft zijn boek helemaal gelezen. Ook zijn boekendoos is volgens de criteria gemaakt, maar hij heeft één van de eisen niet helemaal goed begrepen; in plaats van citaten uit het boek bij de voorwerpen in de boekendoos heeft hij zelf geformuleerde omschrijvingen gemaakt die verwijzen naar het verhaal. Hij krijgt volgens de beoordelingscriteria een 5,6.

Duidelijk zal zijn dat een dergelijke praktijk niets bijdraagt aan het leerproces van de betrokken leerlingen. Eerder integendeel.

Het gesprek over de toetspraktijk voeren is daarmee dan ook veelomvattend. Juist toetsing en beoordeling zijn sterk verweven met veel van het handelen op school en in de klas. Het is raadzaam om met het team de tijd nemen om écht alle zaken die te maken hebben met toetsen, beoordelen en examineren in de school in samenhang te bekijken. Instrumenteel (van overhoringen tot proefwerken, van observaties tot werkstukken, van toetsen tot examens) en procesmatig (van beslissingen rondom overgang, afsluiting, bevordering en zitten-blijven tot feedbackprocessen, instructieaanpassingen, extra oefening of begeleiding) en beide altijd met het perspectief op het bereiken van een constructieve afstemming. En de vraag is daarbij dan steeds: welke

bedoelde en onbedoelde effecten hebben toetsen op het leerproces en onderwijsproces; dragen toetsen bij aan de onderwijsdoelen die we in de school beogen?

Dit vraagt van de schoolleider om het gesprek heel fundamenteel in het belang van alle kinderen te voeren. Zeker in het kader van de kansongelijkheid die de huidige toetspraktijk veroorzaakt. El Hadioui (2021) spreekt over onder meer het voorkomen van het Mattheus-effect op school, waarbij met name kinderen die al veel hulpbronnen hebben makkelijker hun (ongeveer gelijke) leerpotentie optimaliseren binnen de lessen dan kinderen die minder hulpbronnen hebben. Een toetspraktijk gebaseerd op selectiemechanismen versterkt dit effect. De discussies over de wijze van toetsen en instrueren, aldus El Hadioui, 'gaan altijd over meer dan de technisch-didactische dimensies. Onderliggend worden normatieve posities gecommuniceerd over wat te doen met leerlingen die meer tijd nodig hebben om tot klimmen te komen en wat te doen met leerlingen die juist veel meer cognitieve uitdaging nodig hebben' (ibid, p.143).

Het gesprek in het team moet daarom ook gaan over het eigen handelen en denken, over hoe er gedacht en gesproken wordt over leerlingen en hun potenties. Welke mensbeelden gaan er schuil achter de beslissingen die docenten en de school nemen? Welke opvattingen liggen er onder de manier waarop overgangsprocedures worden ingericht? En hoe benadert het team alle leerlingen in de schoolcontext? Wordt er voor alle leerlingen - ongeacht hun buitenschoolse condities - gewerkt vanuit hoge verwachtingen? En wordt er zodanig ook bij bijvoorbeeld de rapportvergaderingen over hen gesproken en gedacht? De visie op leren en onderwijzen geeft de schoolleider en het team houvast om de mogelijkheden die de school haar leerlingen wil bieden, congruent te ontwerpen, vorm te geven en in praktijk te brengen.

Patronen doorbreken

Het ontwikkelen van een toetspraktijk die de cognitieve en sociale ontwikkeling van alle leerlingen in de school bevordert en ondersteunt, vraagt in veel scholen om

een ander handelingsrepertoire. Hoewel de huidige dominante toetscultuur in veel scholen al lange tijd en in toenemende mate als niet productief wordt ervaren, blijkt het lastig om de zo ingeslepen handelingspatronen los te laten. Zelfs als het onderwijsteam overtuigd is van goede argumenten, gebaseerd op basis van eigen ervaringen in het klaslokaal, in de schoolbrede context of op basis van onderwijsonderzoek, dat deze manieren van toetsen niet bijdragen aan leren en ontwikkelen – zelfs dan blijkt het in de praktijk heel lastig te zijn om deze patronen los te laten. Aan de schoolleider de cruciale taak om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de onderlinge en collectieve afstemming van docenten zo goed is dat het hele team kan bouwen aan de educatieve kracht in haar school (El Hadioui, 2021). De schoolleider is aan zet om dit samen leren in het professionele team te organiseren en te faciliteren en er zelf ook actief aan mee te doen. ■

Referenties

- Biggs, J. B. (1996) Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher Education*, 32, 1–18.
- El Hadioui, I. (2021). Grip op de mini-samenleving. Over de zoektocht van leerlingen en professionals naar gelijke kansen in een stedelijke schoolcultuur. Uitgeverij Van Gennepe BV.
- Shephard, L. A. (2021). Ambitious Teaching and Equitable Assessment. A vision for prioritizing learning, not testing. *American Educator*, Fall, 28-48.
- Onderwijsraad (2018). Toets Wijzer: Naar een eigen(tijdse) wijze van toetsen en examineren. Onderwijsraad: Den Haag.

Verder lezen

In dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van de weergave van het onderzoek van Illias El Hadioui naar transformatie in de school in het boekje *Grip op de mini-samenleving. Over de zoektocht van leerlingen en professionals naar gelijke kansen in een stedelijke schoolcultuur*. Het boekje is een aanrader om te lezen voor elke schoolleider (ook buiten de stedelijke schoolcultuur) die aan de slag wil met het veranderen van onder meer de toetspraktijk.